

ŞÂFİÎ TABAKÂT YAZICILIĞI (HİCRÎ V-VII. ASIRLAR)

Shâfi'ite Historiograph of Tabaqât (Hegira V-VII Centuries)

İsmail NARİN

Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam
Hukuku Anabilim Dalı

Assist. Prof. Bingol University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences,
Department of Islamic Law, Bingol, Turkey

ismailnarin@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3753-2540

DOI: 10.34085/buifd.790252

Öz

Tabakâtü'l-fukahâ, çeşitli kategorilere göre fakihleri gruplandırmak suretiyle biyografilerini anlatan telif türüdür. Mezhep birikimine katkılarıyla tanınan fakihlerin belirlenmesi, tanıtılması ve görüşleri hakkında bilgi verilmesi bu telif türünün temel hedeflerindedir. İctihâd mertebelerinin belirlenerek tercihlerde dikkate alınacak hiyerarşinin tespit edilmesi de bu eserlerin bir diğer amacını oluşturur. Belli bir mezhebe nisbetle anılan fakihlerin hayatlarının anlatıldığı tabakât türü eserlerin telif edilmiş olması, bir fıkıh anlayışının mezhepleşmesinin önemli göstergelerinden kabul edilir. Şâfiî fakihlerin biyografilerini konu edinen tabakât yazıcılığının hicrî V. yüzyılda Ebû Hafs el-Mutavvî ile başladığı ve Ebü't-Tayyîb et-Taberî ile devam ettiği kaydedilmektedir. Bu literatürün günümüze ulaşmış en eski örneği sayılan Ebû Âsim el-Abbâdî'nin tabakâtından sonra Ebû İshâk eş-Şîrâzî, İbnü's-Salâh ve Nevevî gibi âlimler tarafından tabakât yazım faaliyeti sürdürülmüştür. Şâfiî tabakât yazıcılığının gelişimine öncülük eden bu derlemeler birbirini tamamlayıcı mahiyette olup biyografiler genellikle kısa tutulmuştur. Ayrıca, hicrî VII. yüzyıla kadar uzanan süreçte yazılan biyografi eserleri, Tâceddin es-Sübkî'yle en mükemmel örneğine kavuşan Şâfiî tabakât yazıcılığının olgunluk dönemi eserlerine de kaynaklık etmiştir. Şâfiî mezhebinde tabakât geleneğinin incelenmesi, mezhebin tarihsel hafızası üzerinde daha yerinde ve sağlıklı okumalara imkân tanımaktadır. Şâfiî fıkının kaydettiği aşamaların anlaşılması da tabakât eserleriyle bir şekilde irtibatlı olduğunu göz önünde bulundurarak çalışmamızda Şâfiî tabakât yazıcılığının tarihsel süreci, öne çıkan Şâfiî tabakâtları ekseninde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Şâfiî Mezhebi, Tabakât, Tabakâtü's-Şâfiyye, Biyografi.

Abstract

Tabaqât al-fuqahâ is a literary genre which tells about the biographies of Islamic jurists by grouping them into various categories. The main aim of this genre is to find out the jurists known for their contributions to sect accumulation, their introduction and giving information about their views. Establishing the levels of ijtiâh and determining the hierarchy to be taken into account in preferences make the other aims of these works. The fact that tabaqât type works where the biographies of the mentioned jurists are expressed with regard to a certain sect is accepted as one of the most important indicators of sectarianization of a fiqh understanding. It is recorded that tabaqât authorship, whose subjects were the biographies of shafi'î jurists, started with Abû Hafs al-Mutawwî in V century and continued with Abu'l-Tayyib al-Ṭabarî. After the tabaqât of Abu Âsim al-Abbâdî accepted as the oldest example of this literature reaching today, the authorship of tabaqât was maintained by Abu Ishaq al-Shirâzî, Ibn al-Salâh

and al-Nawawī. These compilations, which pioneered the development of shafi'i tabaqāt, were complementary to each other; and the biographies were generally kept short. In addition, the biographies written in this process, which continued until hegira VII century, made resources for the maturity period of shafi'i tabaqāt authorship that reached the most excellent stage together with Taj al-Din al-Subkī. The investigation of the tradition of tabaqāt in shafi'i sect allows more appropriate and healthy readings on the historical memory of the sect. In this study, the historical process of shafi'i tabaqāt authorship was investigated in the axis of prominent shafi'i tabaqāt works by considering that understanding the stages, which shafi'i jurisprudence have recorded so far, is some way related to tabaqāt works.

Keywords: Fıkh, Madhhab al-Shāfi'ī, Ṭabaqāt, Ṭabaqāt al-Shāfi'īyya, Biography.

Giriş

İslâm'ın amelî hükümlerini inceleyen fıkh ilminin gelişiminde ve fıkhî meselelerin çözüme bağlanmasında fakihlerin müstesna bir yeri bulunmaktadır. Hicrî II. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren fıkh mezhepleri teşekkül etmiş ve mezhep imamlarının görüşleri müctehid talebeleri tarafından derlenerek belli bir sistematiğe kavuşmuştur. Başta Kur'an ve sünnet olmak üzere kaynaklardan fıkhî hükümleri elde etme faaliyetinin tutarlı ve düzenli bir usul dâhilinde gelişmesiyle beraber, mezhepler geniş coğrafyalara yayılma imkânı bulmuştur. Bir fıkh düşüncesinin mezhepleşmesi sürecinde, mezhep imamının usûlünü benimseyen fakihler ile imamlara ait ictihâdların derlendiği eserler ve muhtasarlar, mezhebin kabul görme ve yayılma nedenlerini açıklayan faktörler arasında ön plana çıkmaktadır. Fıkhın temel meselelerini ihtiva eden muhtasarların mezhep literatüründe yer alması, hukuk metinleri kadar, bunları kaleme alan fakihleri de ilgi odağı haline getirmiştir.

Fakihlerin yaşadığı sosyo-kültürel, siyâsî ve ilmî muhitin bilinmesi ve mezhebin yayıldığı vasatın iyi okunması, fıkhın gelişim sürecini anlamada belirgin bir işleve sahiptir. Bundan dolayı fakihlerin biyografilerinin araştırılması, fıkhî birikimi anlama ve yorumlama eyleminin önemli bir unsurunu teşkil etmektedir. Fıkhın gelişimine katkı sunmuş ve mezheplerin istikrar bulmasında rol almış âlimlerden eserleri günümüze ulaşanların düşünce yapılarını, kendi çalışmaları üzerinden okuma imkânına sahibiz. Fakat çeşitli sebeplerle eserleri bize intikal edememiş fakihlerin düşüncelerini ya başka müelliflere ait eserlerden ya da sınırlı da olsa tabakât türü kaynaklardan öğrenebilmekteyiz. Dolayısıyla fakihlerin tanınması kadar görüşlerinin tespit edilmesi noktasında da tabakât eserlerinin sunduğu bilgiler önem arz etmektedir.

Tabakât eserleri fıkh tarihi araştırmalarının temel kaynakları arasında yer alır. Fıkhın oluşum ve gelişim süreçleri üzerinde yapılacak analizler noktasında bu derlemeler, önemli imkânlar sunmaktadır. Bütün mezheplerde olduğu gibi Şâfiî fıkhının kaydettiği aşamaların anlaşılması da tabakât eserleriyle bir şekilde irtibatlıdır. Bu hususlar dikkate alınarak çalışmamızda, Şâfiî tabakât yazıcılığının hicrî V-VII. asırlardaki süreci ele alınmış ve iki temel nokta üzerinde durulmuştur: Birincisi Şâfiî tabakât yazıcılığının doğuşu ve gelişimi sürecinde rol almış fakihlerin belirlenmesi; ikincisi ise dönemin öne çıkan tabakât eserlerinin incelenmesidir. Burada esas alınan tabakâtlar, Ebû Hafs el-Mutavvî'den İmam Nevevî'ye uzanan süreçte telif edilen Şâfiî tabakât eserleri olup müelliflerinin yaşadığı tarih göz önüne alınarak bir sıralamaya tabi tutulmuştur. Bu döneme ait olup günümüze ulaştığı tespit edilemeyen eserlere, Şâfiî tabakât yazıcılığındaki süreci görme sadedinde yer verilmiştir. Sonraki dönemlere ait tabakât derlemeleri, ilk dönemin ürünlerini kaynak edindiklerinden

bunlara da gerektiğince atıfta bulunulmuştur. Biyografik unsur içeren tarih kaynakları ile ensâb türü eserler ise; ilki olay merkezli olma, ikincisi de nesep bağına öğrenme gibi yapısal farklılıklara sahip olduğu için çalışmaya dâhil edilmemiştir.

I. Bir Yazım Türü Olarak Tabakât

Şahsın merkeze alınarak olayların anlatıldığı eserler olan biyografilerin kavramsal düzeyde İslâmî ilimler geleneğindeki karşılığı *siyer/sîret* ve *terâcim/tercedir*.¹ Tamamen İslam medeniyetine özgü bir telif ürünü olarak ortaya çıkan² tabakât türü biyografi yazımının ilk örnekleri, Resûl-i Ekrem'in hayatını anlatan siyer-i nebilerde görülse de tabakât ilmine ve yazıcılığına öncülük eden temel disiplin hadis ilmidir.³ Hicrî birinci asrın ortalarından itibaren rivayetlerin isnadı sorgulanmaya başlamış ve sened tenkidi zamanla rivayetlerin sıhhatinin tespitinde temel unsur olmuştur.⁴ Hem râvinin şahsını araştırmak hem de hadis rivayetine ehil olup olmadığını belirlemek amacıyla cerh ve tadil faaliyeti artarak devam etmiş ve tebeü't-tâbiîn döneminde de müstakil bir ilim olarak kabul edilmiştir. Hicrî üçüncü asırda "tabakât", "ricâl", "cerh ve tadil" adlarını taşıyan eserlerin kaleme alınmasıyla eş zamanlı olarak, hadis ilminde biyografi yazıcılığı ortaya çıkmıştır.⁵ Süreç içinde biyografi yazıcılığı, râvilerin kimliklerini ve güvenilirliklerini tespiti yönelik kaleme alınan eserlerle bir disiplin olma niteliği kazanmıştır. Hadis ilminde hicrî üçüncü asırda görülen kapsamlı biyografi derlemelerinden sonra, benzer çalışmalar fıkıh alanına da intikal ederek⁶ devasa bir külliyyat oluşmuştur. Çoğunlukla *tabakâtü'l-fukahâ* adıyla bilinen bu eserler, yapısal anlamda genel tabakât eserleriyle örtüşmektedir. Kronolojik veya alfabetik düzenlenen biyografilerin yazımında en başta doğum tarihi ve yeri, nesebin tespiti ve nisbenin zabtından sonra, ilgili ismin hocaları, rihleleri, okuduğu ilimler, yazdığı eserler ile bulunduğu görevler, en nihayetinde vefat yeri ve tarihi hakkında bilgi verilir. Bunun dışında, fıkıh eserlerinde doğal olarak yer verilmeyen, ancak hukuk tarihi kapsamına giren çeşitli nakil, değerlendirme ve gözlemlerin de bu eserlerde kaydedildiği görülür.

Fıkıh alanındaki biyografi yazımı, İslam toplumunda mezhep olgusunun yerleşmesi sürecinin bir ürünüdür.⁷ Dolayısıyla yazılı fıkıh metinleri gibi tabakât eserleri de mezhebin varlığına delâlet eden unsurlardan biridir.⁸ Bilindiği gibi hicrî ikinci asrın başlarından dördüncü asrın ikinci yarısına kadar geçen süre, mezheplerin oluştuğu dönemdir. İslam hukukunun olgunluk çağı olarak nitelenen bu dönemde farklı kültür havzalarında ictihâd melekesine sahip fakihlerin ön plana çıkarak fıkıh ilmine büyük zenginlik kattığı görülür. Fukahânın öncülük ettiği ilim meclisleri ve ders halkalarında köklü bir fıkıh eğitiminin verilmesi ve bunun sonucunda çok güçlü fikhî birikime sahip fakihlerin yetişmesi, fıkıhın gelişmesinin itici

¹ Huzeyfe Çeker, *Hanefî Mezhebinde Biyografi Geleneği* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 2018), 39.

² George Makdisi, "Tabakât-Biyografi, İslâm'ın Klasik Döneminde Hukuk ve Ortodoksi", *İslâm'ın Klasik Çağında Din Hukuk Eğitim*, trc. Hasan Tuncay Başoğlu (İstanbul: Klasik Yayınları, 2007), 355, 377.

³ Hânî el-Amed, *Dirâsât fi kutubi't-terâcim ve's-siyer* (Amman: el-Müessesetü's-Sahife, 1981), 14.

⁴ Detaylı bilgi için bk. Murat Kaya, "Hadislerin Tesbitinde Sened Tenkidinin Tercihi Nedenleri", *bilimname*, 37 (2019/1), s. 122 vd.

⁵ Ahmet Yücel, *Hadis Usulü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 124-125; Hadis ilminde tabakât anlayışı için bk. Emin Aşıkutlu, "Tabaka Kavramı ve Muhaddislerin Tabaka Anlayışı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32 (2007/1), 11-12.

⁶ Çeker, *Biyografi Geleneği*, 9.

⁷ Çeker, *Biyografi Geleneği*, 9.

⁸ Makdisi, "Tabakât-Biyografi", 368.

güçlerinden biri olmuştur.⁹ Hicrî dördüncü asırdan sonra da mezhep imamlarının görüşlerini anlama çabası, ictihâd yöntemlerini tanıyabilme ve onlardan gelen görüşlerden birini tercih etme ve mezhep fikhını düzenleme gibi bir dizi faaliyet mezheplerin kurumsal yapılarına ciddi katkı sağlamıştır.¹⁰ Fikhın gelişmesi ve güçlü bir geleneğe kavuşma sürecinde meselelerin dinî hükmünü keşfetme ve fikhî sorunları aşmada, fakihlerin müracaat edilen birer kaynak olduğunu görmekteyiz. Buldukları havzada mezhep müntesiplerine ilham veren fakihlerin geliştirdikleri usûl ve tesis ettikleri fikhî düşünce, mezhebe mensubiyet duygusunun yerleşmesini sağlamıştır.

Mezhepleşmenin kurumsal yapısının bir tezahürü olarak ortaya çıkan tabakât yazım türünde, mezhebe mensubiyet duygusunun müntesipleri nezdinde kuvvetlenmesi¹¹ gibi faktörlerin etkisi göz ardı edilemez. Mensubiyet duygusu; mezhebin üstünlüğünü ispat etme, mezhebi geniş coğrafyalara yayma gibi çeşitli sâiklerin ilk nüvesini teşkil eder. Bununla beraber gerek mezhep imamlarının gerekse fakihlerin biyografilerini anlatan geniş hacimli biyografi derlemelerinin salt bu sâiklerle hazırlandığını iddia etmek güçtür. Esasen sadece mensubiyet duygusu, bu yazım türünün doğuşundaki amacı izah etmekten uzaktır. Zira hadis tabakât eserlerinin telifinde sened tenkidine yoğunlaşan somut hedefler, bir yönüyle fukahâ tabakâtında da gözetilmektedir. Fakat hadis ilminde istisnasız her bir râvi ricâl ilminin konusuyken fukahâ tabakâtında mezhebe mensubiyet yeterli görülmeyip ayrıca mezhebin fakihlerinden olma şartı aranmaktadır. Hatta tabakât müelliflerinden Ebû İshâk eş-Şîrâzî bunun da ötesinde, icmâda görüşü kabul edilebilecek ilmî derinliğe sahip fakihlerden olma gibi metodolojik bir şartı gözeterek¹² tabakât eserini hazırlamıştır.

Tabakâtü'l-fukahâ eserleri hukuk tarihi araştırmalarının başlıca kaynakları arasında yer alır. Müctehid mertebelerini belirlemede de bu eserler büyük fonksiyon icra etmektedir. Fakihlerin mezhep içindeki konumlarına matuf değerlendirmelerin bulunması, bu telif türünün en somut faydaları arasında kabul edilir. Ancak farklı mezheplere mensup fakihler hakkında yapılan yorum ve değerlendirmelerde¹³ objektif bir yaklaşım aramanın isabetli bir çaba olduğu söylenemez. En başta müellifin belli bir mezhebe mensubiyetini öne çıkarmış olması, sınırlı da olsa bu tespiti doğrulamaktadır.

II. Şâfiî Tabakât Yazıcılığının Doğuşu

Şâfiî mezhebindeki tabakât geleneğinin temelini, İmam Şâfiî hakkında yazılan şahsî biyografi eserleri oluşturur. İmam Şâfiî'nin ilim yolculuğu ve hayatıyla ilgili "rihle", "menâkıb" ve "âdâb" türünün örnekleriyle başlayan bu süreçte pek çok müellif "Rihletü's-Şâfiî", "Menâkıbü's-Şâfiî", "Âdâbü/ Fezâilü/ Hilyetü's-Şâfiî" gibi başlıklar taşıyan eserler yazmıştır.¹⁴

İbnü'l-Münzir en-Nîsâbü'rî'nin (öl. 318/930) *Rihletü'l-İmâm eş-Şâfiî ile'l-Medîneti'l-münevveresi* İmam Şâfiî'nin Medine'ye yaptığı ilim yolculuğunu anlatan bir eser olarak şahsî biyografi türünün en erken örneklerinden sayılmaktadır. İbn Ebî Hâtim er-Râzî'nin (öl. 327/938) *Âdâbü's-Şâfiî ve menâkıbüh* adlı eseri ise İmam Şâfiî'nin hayatı ve faziletine dair yazılmış

⁹ Saffet Köse, "İslâm Hukukunun Oluşumu ve Tarihsel Dönemleri", *İslâm Hukuku*, ed. Talip Türcan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 62-63.

¹⁰ Köse, "İslâm Hukukunun Oluşumu ve Tarihsel Dönemleri", 68.

¹¹ Çeker, *Biyografi Geleneği*, 9.

¹² Ebû İshâk İbrâhim b. Ali eş-Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, nşr. İhsân Abbâs (Beyrut: Dârü'r-Râidi'l-Arabî, 1981), 31.

¹³ Örnek için bk. Şîrâzî, *Tabakât*, 105.

¹⁴ Bilal Aybakan, "Şâfiî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/231; a.mlf., "Şâfiî Mezhebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/245.

kitaplardan ilki ve en güvenilir olanıdır.¹⁵ Ebü'l-Hasan Muhammed b. Hüseyin el-Âbü'rî'nin (öl. 363/973) *Menâkıbü'l-İmâm eş-Şâfi'î*'si de bu alanın erken ürünleri arasında yer almaktadır. Nisbeten daha geç bir dönemde yazılmış olan Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin (öl. 458/1066) *Menâkıbü'ş-Şâfi'î*'si İmam Şâfiî'nin biyografisine dair en muhtevalı eser olup bu konuda kendisinden önce yazılmış olan kitapların en mükemmeli sayılır.¹⁶ Ayrıca Mâlikî fakih İbn Abdilber en-Nemerî (öl. 463/1071) *el-İntikâ fi fezâilî's-selâseti'l-eimmeti'l-fukahâ'*'nin ikinci bölümünde, Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210) *Menâkıbü'l-İmâm eş-Şâfi'î* ve İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî (öl. 643/1245) *Hilyetü'l-İmâm eş-Şâfi'î* adlı eserlerinde İmam Şâfiî'nin biyografisini yazarak mezhebin tabakât türünün gelişimine katkı sunmuşlardır. İmam Şâfiî biyografileri Şâfiî tabakât eserlerinden kapsam, şekil ve içerik bakımından farklılık arz eder. Tabakât eserlerine kıyasla daha fazla detaya girilen bu eserlerde münhasıran İmam Şâfiî'nin doğum ve vefat yeri, hocaları ve talebeleri, ilmî yönü, rihleleri ve fazileti hakkında tafsilatlı bilgi aktarılmaktadır. İmam Şâfiî'ye dair biyografik malzemenin ana gövdesi, vefat yılı olan 204/820'den itibaren başta talebelerine ait rivayetlerle oluştuğu için, Şâfiî tabakâtında İmam Şâfiî'ye ayrılan biyografilerin yazımında bu eserlerin etkisini görmek mümkündür.

Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin (öl. 405/1014) *Târîhu Nîsâbü'r*, Hatîb el-Bağdâdî'nin (öl. 463/1071) *Târîhu Bağdâd* ve İbn Asâkir'in (öl. 571/1176) *Târîhu medîneti Dimaşk*'ı gibi belirli şehir tarihine ve o şehirde yaşamış âlim ve önemli şahsiyetlere dair eserler; hadis âlimlerinden Silefî'nin (öl. 576/1180) *Meşyehatu's-Silefî* gibi âlimlerin hocaları ile onlardan okudukları kitapların adını kaydeden *fehrese*, *mu'cem*, *sebet* türü çalışmalar da Şâfiî tabakât kaynakları arasında yer almaktadır.¹⁷

III. Hicrî V-VII. Şâfiî Tabakât Eserleri

Şâfiî mezhebinin h. V-VII. asırlarını kapsayan evresi, Şâfiî fıkhnın mezhep kimliğiyle gelişimini sürdürdüğü, ayrıca Abdülkerîm er-Râfiî (öl. 623/1226) ve Nevevî'nin (öl. 676/1277) telif faaliyetiyle beraber birinci tenkih sürecini yaşadığı bir döneme tekabül etmektedir. Bu dönemde mezhebin gerek muhtasar gerekse şerh edebiyatı açısından temsil kabiliyeti yüksek eserlerinin yanı sıra mezhep fukahâsinin biyografilerini içeren derlemelerin de telif edildiği görülmektedir. Bu asırlarda Şâfiî tabakât yazıcılığında öne çıkanlar eserler, Tâceddin es-Sübkî'nin (öl. 771/1370) de belirttiği gibi,¹⁸ sırayla Ebû Hafs el-Mutavviî (öl. 440/1048), Ebü't-Tayyib et-Taberî (öl. 450/1058), Ebû Âsım el-Abbâdî (öl. 458/1066), Ebû İshâk eş-Şîrâzî (öl. 476/1083), Ebû Muhammed el-Cürçânî (öl. 489/1096), Abdülvehhâb eş-Şîrâzî (öl. 500/1107), Ebü'l-Hasan el-Beyhakî (öl. 565/1169), Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî (öl. 563/1168) İbnü's-Salâh eş-

¹⁵ Raşit Küçük, "İbn Ebû Hâtîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/433.

¹⁶ M. Yaşar Kandemir, "Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/60.

¹⁷ Bk. Cemâleddîn Abdurrahîm b. el-Hasen el-İsnevî, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyye*, nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye), 1/14. Bu eserlerin yanı sıra Muhammed Hasan Heyto'nun mezhebin müctehid tabakalarına dair İbnü's-Salâh ve Nevevî'nin taksimatını dikkate alarak hazırladığı *el-İctihâd ve tabakâtü müctehidi'ş-Şâfi'iyye* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1409/1988) adlı eseri bu sahanın önemli çalışmaları arasında yer almaktadır. Bilal Aybakan'ın *İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011) adlı eseri Şâfiî fukahâsinin dair kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir. Gerek Arap âleminde gerekse ülkemizde Şâfiî fakihlerini konu edinen kitap, tez ve makale çalışmaları bu alanda önemli bir bilgi birikiminin oluşmasını sağlamıştır. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin Şâfiî âlimlerini tanıtan maddeleri de biyografi geleneğine nüfuz etmeyi sağlayan etkin bir role sahiptir.

¹⁸ Tâceddin Abdülvehhâb b. Alî es-Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî - Abdulfettâh Muhammed el-Hulv (Kahire: İsa el-Babi el-Halebi, 1964), 1/216-217.

Şehrezûrî (öl. 643/1245), İbn Bâtîş el-Mevsilî (öl. 655/1257) ve Nevevî'ye (öl. 676/1277) ait olanlardır.

H. VII. asra kadar kapsam itibariyle nisbeten daha sınırlı kalan biyografi yazımı h. VIII. asırdan itibaren yeni bir evreye girmiştir. Zira Tâceddin es-Sübkî'nin *Tabakâtü's-Şâfiîyeti'l-kübrâ'* sıyla beraber en mükemmel örneklerine kavuşan Şâfiî tabakât yazıcılığının olgunluk döneminde eserlerin içeriğinin hem zenginleştiğine hem de farklılaşığına şahit olmaktadır. Hacimli biyografi derlemelerinin telif edildiği VIII. asır sonrası, tabakât yazıcılığında her ne kadar yeni bir evreyi temsil ediyorsa da bu derlemelerde VII. asır öncesi tabakât eserleri kaynak olarak kullanılmış ve kendilerinden çokça istifade edilmiştir.

1. Ebû Hafs el-Mutavviî (440/1048) - *el-Müzheb fi zikri şüyûhi'l-mezheb*

Şâfiî mezhebinde tabakât tanımlamasına uyan ilk telifin V/XI. yüzyıl âlimlerinden Ebû Hafs Ömer b. Ali el-Mutavviî'ye ait *el-Müzheb fi zikri şüyûhi'l-mezheb* olduğu kaydedilir.¹⁹ Kaynaklarda Mutavviî'nin hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. İslâm'a davet etme amacıyla Nişâbur'a gönüllü olarak gelip yerleşen²⁰ Arap bir aileye mensup olmasından dolayı *Mutavviî* nisbesini almıştır.²¹ Nişâbur'un yetkin âlimlerinden olduğu kaydedilen Mutavviî, hadis ve fıkıh ilimlerine yönelmeden önce gençliğinde Ebü'l-Fazl Ubeydullâh b. Ahmed el-Mîkâlî'nin yanında edebiyat ve dil eğitimi görmüş, edebiyata dair *Dercü'l-gurar ve dürcü'd-dürer*'i bu dönemde telif etmiştir.²²

Şâfiî tabakât geleneğinin önde gelen isimlerinden Tâceddin es-Sübkî, Mutavviî'nin, tabakâtını hocası Ebü't-Tayyib Sehl b. Muhammed es-Su'lûkî için kaleme aldığı bilgisini aktarmaktadır. Sübkî, tabakâtı içerik ve dil açısından övgüyle anmakla beraber eseri görmediğini fakat İbnü's-Salâh'ın bundan yaptığı bir derlemeye rastladığını belirtir.²³ Şâfiî tabakât kaynaklarıyla ilgili bilgileri çoğunlukla Sübkî'den iktibas eden Kâtib Çelebi de eseri görmediğini kaydetmekle beraber söz konusu tabakâtı Ebü't-Tayyib Sehl es-Su'lûkî'ye nisbet etmektedir.²⁴

Mutavviî'nin eseri Şâfiî tabakât müellifleri tarafından ilgi gören kaynaklar arasında yer alır. Tâceddin es-Sübkî başta olmak üzere birçok Şâfiî müellifin nakilde bulunduğu²⁵ eser, Nevevî'nin *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât*'ında sadece Ebû Abdillâh b. Zübeyr, Ebû Yahyâ el-Belhî ve İbnu binti's-Şâfiî olarak bilinen Ebû Muhammed Ahmed b. Muhammed eş-Şâfiî'ye ait biyografilerin yazımında kullanılmıştır.²⁶

¹⁹ Sübkî, *Tabakât*, 1/216; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, (Beirut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 2/1099; Aybakan, "Şâfiî Mezhebi", 38/245.

²⁰ Mutavviî nisbesinin kökeni için bk. Abdülkerim b. Muhammed es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1400/1980), 11/370.

²¹ Celîl el-Atiyye, "Mukaddime", *Dercü'l-gurar ve dürcü'd-dürer*, mlf. Ömer b. Ali b. Muhammed el-Mutavviî, (Beirut: Âlemü'l-kutub, 1406/1986), 6.

²² Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed es-Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr fi mehâsini ehli'l-asr*, thk. Müfid M. Kumeyha (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403/1983), 4/500.

²³ Sübkî, *Tabakât*, 1/216; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfiî'iyye*, 1/34.

²⁴ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1099.

²⁵ Bk. Sübkî, *Tabakât*, 3/12, 445, 446, 4/396, 5/304; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfiî'iyye*, 1/33, 34, 2/325; Ebü'l-Fidâ İsmail b. Şihâbüddîn İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfiî'iyyîn*, nşr. Enver el-Bâz (Mansura: Dâru'l-Vefâ, 1425/2004), 1/300; Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'l-fukahâ-Şâfiî'iyye*, nşr. Abdülhalîm Hân (Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifü'l-Osmâniyye, 1398/1978), 1/59, 77, 91, 110, 114, 130, 173, 198, 204.

²⁶ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1/756, 778, 806.

Mutavvî'nin eserinden seçmelerde bulunan İbnü's-Salâh, derlediği bilgileri *el-Müntehab mine'l-Müzheb fi zikri şüyûhi'l-mezheb* adlı çalışmada bir araya getirmiştir.²⁷ Sübkî gibi Kâtib Çelebi de İbnü's-Salâh'ın yaptığı seçmeleri gördüğünü kaydetmektedir.²⁸ Buradan hareketle İbnü's-Salâh'ın *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*'sini hazırlarken ayrıca Mutavvî'nin eserinden de istifade ettiği söylenebilir. Fakat İbnü's-Salâh tabakâtında Mutavvî'nin biyografisine yer vermediği gibi Muhammed b. Hasan ez-Zevzenî ile Muhammed b. Ali el-Kaffâl eş-Şâfi biyografileri²⁹ dışında esere herhangi bir atıfta bulunmamıştır. Mutavvî'nin tabakâtı ile İbnü's-Salâh'ın yaptığı ihtisarın günümüze gelip gelmediği ise bilinmemektedir.

2. Ebü't-Tayyîb et-Taberî (450/1058) - *Ravzatü'l-müntehâ*

Bu alanda telif edilen ikinci eser Ebü't-Tayyib Tâhir b. Abdillâh b. Tâhir et-Taberî'ye ait *Ravzatü'l-müntehâ fi mevlidi'l-İmâmi's-Şâfi'i*³⁰ adlı muhtasar olup *Muhsatar fi mevlidi's-Şâfi'i*³¹ adıyla da bilinir. İctihâd ehli muhakkik âlimlerden olan³² Ebü Tayyîb et-Taberî, Irak bölgesi Şâfiî mezhebinin otoritesi kabul edilir.³³ Ebü Ali ez-Zeccâcî, Ebü'l-Kâsım İbn Kec, Ebü İshâk el-İsferâyînî, Ebü'l-Hasan el-Masercisî ve Ebü Hâmid el-İsferayînî gibi âlimlerden ilim tahsil etti. Fukahâ tabakât müelliflerinden Ebü İshâk eş-Şîrâzî'nin de hocası olan Ebü Tayyib et-Taberî, Şâfiîler'in müctehidlerle ilgili tasnifinde "ashâbü'l-vücûh" tabakasında yer almaktadır.³⁴ Ayrıca, Şâfiî fıkhnun sonraki kuşaklara aktarılmasında da son derece etkili olmuştur. Talebeleri arasında Hatib el-Bağdâdî, İbn Sabbâğ ve Ebü Nasr el-Ukberî gibi seçkin âlimler yer alır.³⁵ Ebü İshâk eş-Şîrâzî gibi mezhebin Irak çizgisinde yetişmiş âlimlerinin kitaplarında mutlak olarak "Kâdî" ile kastedilen Ebü't-Tayyib et-Taberî'dir.³⁶

Sübkî, mezhebin tabakât literatürü arasında Ebü Tayyîb et-Taberî'ye ait eserin de bulunduğunu belirtir. Eserin adını anmadan içerik olarak İmam Şâfiî'nin hayatını ve bazı Şâfiî fakihlerinin biyografilerini ihtiva ettiğini kaydeder.³⁷ Bu yapısıyla mezhebin tabakâta dair ilk ürünleri arasında sayılan³⁸ eserin bir nüshası (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, İsmail Saib Sencer, nr. 3101)'de kayıtlıdır.³⁹

²⁷ Sübkî, *Tabakât*, 1/216.

²⁸ Sübkî, *Tabakât*, 1/216; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1099.

²⁹ Ebü Amr Takıyüddîn Osman b. Salâhuddîn eş-Şehrezûrî, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*, nşr. Muhyiddin Ali Necîb, (Beirut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye. 1413/1992), 1/131, 229.

³⁰ Aybakan, "Şâfiî Mezhebi", *DİA*, 38/245.

³¹ İhsan Abbâs, "Mukaddime", *Tabakâtü'l-fukahâ*, mlf. Ebü İshâk eş-Şîrâzî (Beirut: Dâru'r-Râidi'l-Arabî, 1981), 23.

³² Şîrâzî, *Tabakât*, 127.

³³ Ebü Âsım Muhammed b. Ahmed el-Abbâdî, *Kitâbu Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*, nşr. Gösta Vitestam (Leiden: E.J. Brill, 1964), 114.

³⁴ Heyto, *el-İctihâd*, 209.

³⁵ Hayatı için Bk. Şîrâzî, *Tabakât*, 127-128; İbnü's-Salâh, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*, 1/491-492; Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât*, nşr. Ali Muhammed Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beirut: Dâru'n-Nefâis, 1426/2005), 1/746-748; Sübkî, *Tabakât*, 5/12-50; İnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 2/58; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 1/235-238.

³⁶ Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*, nşr. Ali Ömer (Kahire: Mektebetü's-Sikâfeti'd-Dîniyye, 1430/2009), 245; Sübkî *Tabakât*, 5/15.

³⁷ Sübkî, *Tabakât*, 1/216; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1099.

³⁸ Abbâs, "Mukaddime", 23; Aybakan, "Şâfiî Mezhebi", *DİA*, 38/245.

³⁹ Bilal Aybakan, "Taberî, Ebü't-Tayyib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/314.

3. Ebû Âsım el-Abbâdî (458/1066) – *Kitâbu Tabakâti'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye*

Şâfiî tabakât türünün erken dönem örnekleri arasında Ebû Âsım Muhammed b. Ahmed el-Herevî el-Abbâdî'nin *Kitâbu Tabakâti'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye* adlı eserinin önemli bir yeri bulunmaktadır. 375/985'te Herat'ta doğan Abbâdî, Herat kadısı Ebû Mansur Muhammed el-Ezdî'nin yanında fıkıh tahsiline başladı. Nisabur'da Ebû Ömer el-Bistâmî, Ebû Tahir ez-Ziyâdî, Ebû İshâk el-İsferâyînî'nin yanında öğrenimini sürdürdü. Herat'ta kadılık görevinde de bulundu. *Ziyâdât*, *Ziyâdâtü'z-Ziyâdat*, *el-Mebsût* ve *el-Hâdî* gibi eserleri bulunan Abbâdî'nin *Edebü'l-kadâ* adlı eserini talebelerinden Ebû Saîd el-Herevî *el-İsrâf 'alâ gavâmidî'l-hukûmât* adıyla şerh etmiştir.⁴⁰ Mezhebin "ashâbü'l-vücûh" tabakasındaki müctehidler arasında kabul edilen⁴¹ Abbâdî, telif ettiği eserlerle Şâfiî fıkının tedvinine ve klasik üslup kazanmasına emeği geçmiş fıkıh âlimlerindedir.⁴²

Abbâdî'nin Şâfiî âlimlerine özel olarak kaleme aldığı *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye*'si biyografi alanındaki mezhep birikiminin kayıt altına alınmasını sağlayan tabakât türünün günümüze ulaşan ilk örneğidir. Kaynaklarda *Tabakâtü'l-fukahâ* adıyla da anılan⁴³ ve İbn Hallikân'ın ilmî meseleleri ihtiva edişine vurguda bulunarak övgüyle bahsettiği⁴⁴ eser, İmam Şâfiî'nin talebelerinden başlayarak altı tabaka halinde düzenlenmiş olup 230'u aşkın biyografi içermektedir. Hanefî mezhebine mensup âlimlerin siretlerinden sitayişle bahsedildiğini gören Abbâdî, Şâfiî mezhebi âlimleri için böyle bir eser yazmaya karar verdiğini ve bu sâikle eserini telif ettiğini mukaddimesinde ifade etmiştir.⁴⁵ Fıkıh, hadis ve hikemî sözlere dair rivayetlerden müteşekkil garâib ve fevâid türü bilgilerin büyük bir yekün tuttuğu eserde hal tercümelere çok muhtasar tutulduğu için biyografik muhteva sınırlı kalmıştır. Nitekim Sübkî, eserin bu yönüne dikkat çekerek çoğu kez fakihin sadece isminin veya şöhret bulduğu ilim dalının yazımıyla iktifa edildiğini, bundan dolayı birçok ismin meçhul kaldığını belirtir.⁴⁶ Hal tercümelerinin çok muhtasar tutulmasından ötürü birçok isim ve biyografi belirsiz kalmış olsa da, eser sonraki tabakât çalışmalarının başlıca kaynaklarından biri olmuştur.⁴⁷ Eser Gösta Vitestam tarafından tahkik edilip *Kitâbu Tabakâti'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye* adıyla yayımlanmıştır (Leiden: E.J. Brill, 1964).

4. Ebû İshâk eş-Şîrâzî (476/1083) - *Tabakâtü'l-fukahâ*

Şâfiî mezhebinin Irak çizgisinde yetişmiş fakihlerinden Ebû İshâk İbrahim b. Ali eş-Şîrâzî mezhebin tabakât geleneğinin teşekkülünde Ebû Âsım el-Abbâdî'den sonra en büyük rolü oynayan isimdir. 393 (1003) yılında Şîrâz'ın Fîrûzâbâd beldesinde doğan Şîrâzî, 410 (1019-1020) yılında ilim tahsili için gittiği Şîrâz'da fıkıh okudu. İlmî rihlelerini sürdürerek Basra'da dönemin ileri gelen hocalarının derslerine devam etti. Ardından 415 (1024) yılında hayatının

⁴⁰ Hayatı ve eserleri için bk. Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 18/180-181; Salahuddin Halîl b. İzzeddin Aybeg es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût - Türkî Mustafa, (Beirut: Dâru İhyai't-Türâs, 1420/2000), 2/60; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1/748; Sübkî, *Tabakât*, 1/104-105; Ebû Bekr b. Hidâyetullâh el-Hüseynî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, nşr. Âdil Nüveyhiz (Beirut: Dâru'l-Âfâk'ul-Cedîde, 3. Basım, 1402/1982), 161-162.

⁴¹ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1/748; Heyto, *el-İctihâd*, 212.

⁴² Ali Bardakoğlu, "Abbâdî, Ebû Âsım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/14.

⁴³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 18/180; Safedî, *el-Vâfi*, 1/60, 2/60.

⁴⁴ İbn Hallikân Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâi'z-zamân*, nşr. İhsân Abbâs (Beirut: Dâru Sâdır, 1398/1978), 4/214.

⁴⁵ Abbâdî, *Tabakât*, 1/6; Çeker, *Biyografi Geleneği*, 65.

⁴⁶ Sübkî, *Tabakât*, 1/216. Ayrıca bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zumûn*, 2/1099.

⁴⁷ Bk. İbnü's-Salâh, *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye*, 1/107, 366, 415, 474, 2/601, 675; Sübkî, *Tabakât*, 2/120, 3/22, 4/109, 5/349; İsnvî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 1/46, 93, 94, 146, 148, 149, 159, 164, 173.

sonuna kadar yaşayacağı Bağdat'a gitti. Burada mezhebin ilk tabakât müelliflerinden Ebü't-Tayyîb et-Taberî'nin yanında on yıldan fazla fıkıh tahsil etti ve hocasının vefatı üzerine Bağdat'ta Şâfiî mezhebini temsil konumuna geldi. Nizâmiye medresesinde de fıkıh dersleri veren Şîrâzî, *et-Tebsıra*, *el-Lüma'* ve *Şerhu'l-Lüma'* adlı çalışmalarıyla İmam Şâfiî'den sonra fıkıh usulü alanında eser telif eden ilk Şâfiî fakihlerden kabul edilmektedir. Ayrıca Şâfiî fıkının beş temel eserinden sayılan *et-Tenbîh* ve *el-Mühezzeb* adlı muhtasarlar ise mezhepte en yaygın kullanılan kaynaklar arasında yer almaktadır.⁴⁸ Hilâf ve cedel gibi pek çok alanda da eser veren Şîrâzî, yazdığı tabakâtla da mezhep fakihlerinin tanınırlığına dair mezhebin kurumsal hafızasını kaydetmiştir.⁴⁹

Şîrâzî'nin *Tabakâtü'l-fukahâ'sı*⁵⁰ Şâfiîlerin yanı sıra diğer mezhep fakihlerinin de biyografilerini içeren genel tabakât eserlerindedir. Bu yönüyle, Şâfiî tabakât geleneğinde kendine özgü bir yeri bulunmaktadır. Fıkıh, hilâf ve icmâ yönünden görüşleri dikkate değer olan ve temsil ettikleri ekolün varlığını sürdürmesinde önemli rol üstlenen fakihler, nesiller halinde verilerek fıkın müellif zamanına kadarki gelişim seyrine dair genel bir tablo çizilmiştir.⁵¹ Hulefâ-i râşidîn'den başlayarak önce fakih sahâbîler, sonra şehir ve coğrafya unsuru dikkate alınarak Medine'dekilere öncelik tanınmak suretiyle Mekke, Yemen, Şam ve el-Cezîre, Mısır, Kûfe, Basra, Bağdat ve Horasan'da yaşayan tabiîn neslinin fakihleri ele alınmıştır. "Beş Mezhep Fukahâsı" ana başlığı altında da Şâfiî mezhebinden sonra sırayla Hanefî, Malikî, Hanbelî ve Zâhiriyye fakihleri tanıtılmıştır. Zâhiriyye'nin de dört mezheple birlikte anılmış olması Şîrâzî'nin bu mezheple ilgili bakışını sunan önemli bir ayrıntı olarak değerlendirmek mümkündür.⁵²

Şîrâzî, Şâfiî mezhebine mensup fakihlerden sınırlı sayıda isme yer vermiştir. Eserin girişinde icmân inikadının kendileriyle gerçekleşeceği isimleri tespit etmeyi hedeflediğini vurgulamıştır. Şîrâzî, gerek icmân inikadında fikirleri muteber olan gerekse de ihtilaflı konularda görüşlerine itimat edilen fakihleri bilmeyi bir fakihin görmezden gelemeceği önemli bir husus olduğuna dikkat çekerek, bu isimleri belirleyip tasnif ettiğini belirtir.⁵³ Şîrâzî'nin beyanından öğrendiğimiz üzere telifte mezhebî sâiklerin ötesinde usûlî bir gaye güdülmüş olması, eserin çerçevesine de yansımış; başta sahâbe ve tabiîn neslinin fakihleri olmak üzere görüşleri fıkıhta muteber kabul edilen sınırlı sayıdaki fukahânın biyografisi ile yetinilmiştir.

Eser, Şîrâzî'nin belirlediği usûlî gaye ve biyografilerin seçimindeki titiz tercihleri neticesinde, hem genel fıkıh tarihi hem de Şâfiî mezhebinin gelişim seyri açısından temel kaynaklardan biri olma hüviyetini kazanmıştır. Ayrıca eserini Abbâdî'nin çalışmasına göre daha kapsamlı tuttuğu görülen Şîrâzî muhtemelen hocası Ebü Tayyib et-Taberî'nin *Ravzatü'l-müntehâ'sına* da muttali olmuş ve onu geliştirip kendi tabakâtını oluşturmuştur.⁵⁴ Eser, kendisinden sonra yazılanlarla kıyaslandığında ise oldukça muhtasar görünmektedir. Her bir biyografinin çerçevesi daha çok

⁴⁸ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1/60.

⁴⁹ Hayatı için bk. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 18/452-464; Safedî, *el-Vâfi*, 6/42-44; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1/663-665; Sübkî, *Tabakât*, 4/215 vd.; İbn Hidâyetullâh, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyye*, 170-171; Aybakan, *İmam Şâfiî*, 230-233.

⁵⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 13/540; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 1/60; Sübkî, *Tabakât*, 4/215; Ebü İshâk eş-Şîrâzî'nin *Tabakâtü'l-fukahâ'sı* İhsân Abbâs'ın ilmî neşrinden (Beyrut: Dâru'r-Râidi'l-Arabî, 1981) sonra Ali Muhammed Ömer tarafından tekrar neşredilmiştir (Kahire: Mektebetü's-Sikâfeti'd-Dîniyye, 2011).

⁵¹ Bilal Aybakan, "Şîrâzî, Ebü İshâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/186.

⁵² Sübkî, *Tabakât*, 1/216.

⁵³ Şîrâzî, *Tabakât*, 31.

⁵⁴ Aybakan, "Taberî, Ebü't-Tayyib", 39/314.

fakihlerin isim, nesep, doğum ve ölüm tarihleri, ilimlerinin derecesine delâlet eden övgüler, talebeleri ve çağdaşlarının tespitiyle sınırlı tutulmuştur.⁵⁵ Hatta Rebi b. Süleyman el-Cîzî, Ebû Tayyib İbnü Seleme el-Bağdâdî ve Ebû Abdillâh el-Buveytî örneklerinde⁵⁶ görüldüğü gibi bazı biyografilerde yalnızca isim ve künyeye iktifa edilmiştir. *Tabakât*'ın bu ölçüde muhtasar yazılmasının sebepleri araştırıldığında ihtisar ve icazın Şîrâzî'nin genel yazım tarzında öne çıkan bir unsur olduğu görülür. Diğer bir sebep ise biyografiler aracılığıyla fikhın gelişim seyri hakkında genel bir tablo sunulmak istenmesidir. Nitekim sahâbe ve tabiîn neslinin fakihleri hakkında daha geniş ve ayrıntılı bilgi yerine çok özet bilgiyle yetinilmiş olması bunu destekler mahiyettedir. Buradan anlaşılacağı gibi Şîrâzî, ansiklopedik malumattan ziyade okuyucusu için hem gerekli hem de doğruluğundan emin olunan bilgiyi tercih etmiştir. Bundan ötürü Şîrâzî'nin, icaz geleneğinde ifadesini bulan "az sözle çok bilgi verme" kaidelerini *tabakât*ında titizlikle uyguladığı görülmektedir.⁵⁷

Tabakâtü'l-fukahâ, Şâfiî mezhebinin hangi fıkhı havzalarında ve hangi fakihlerin çabalarıyla yayıldığını öğrenme açısından önemli bilgiler içermektedir. Rebî el-Murâdî ve Müzenî'nin öğrencilerinden Enmâtî'nin (öl. 288/901) Bağdat'taki faaliyetleriyle Şâfiî fikhına ilgiyi artırdığı,⁵⁸ Maverâunnehir bölgesinde ise mezhebin Kaffâl eş-Şâşî'yle beraber yayıldığını belirtir.⁵⁹ Bu bilgilerin de işaret ettiği gibi süreç içinde müntesibi kalmamış mezheplerin aksine, yaşayan mezheplerin yayılması ve kurumsallaşmasında, kurucu imamların yetiştirdikleri talebe ve takipçilerinin telif ve tedris faaliyetinin önemli etkisi bulunmaktadır.

Tabakâtü'l-fukahâ küçük hacmine rağmen, terâcim ve *tabakât* sahasının önemli isimlerinden İbn Hallikân, İbn Asâkir, İbn Ebi'l-Vefâ, Tâceddin es-Sübki ve İsnevî gibi müelliflerin kaynaklarından biri olmayı başarmıştır.⁶⁰ Bu da kitabın kıymeti hakkında fikir veren önemli bir husustur. Fakat Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*'ini telif ederken istifade ettiği Şîrâzî'nin eserinde İbrahim b. Muhammed b. Mezîn⁶¹ ve Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Yahyâ el-Vakkâr⁶² gibi Mâlikî âlimler hakkında yer yer bazı hatalı bilgilerin bulunduğunu belirtir. Kâdî İyâz'ın dikkat çektiği bu durum, usûl ve fîrûda olduğu gibi biyografi konusunda da her mezhebi kendi temel eserlerinden takip etmenin gerekliliğini hatırlatmaktadır.

Şîrâzî'nin eseri üzerine bazı zeyil çalışmaları da yapılmıştır. Bunlardan ilki Muhammed b. Abdülmelik el-Hemedânî'nin (öl. 521/1127) *Zeylû Tabakâti'l-fukahâ*'sı⁶³ olup daha sonra Alî b. Enebe es-Sâî el-Bağdâdî (öl. 674/1275) de *Tabakâtü'l-fukahâ*⁶⁴ adıyla zeyil kaleme almıştır.

⁵⁵ Şîrâzî, *Tabakât*, 31.

⁵⁶ Şîrâzî, *Tabakât*, 99, 109, 133.

⁵⁷ Abbâs, "Mukaddime", 24.

⁵⁸ Şîrâzî, *Tabakât*, 104.

⁵⁹ Şîrâzî, *Tabakât*, 112.

⁶⁰ Bk. İbn Hallikân, *Vefeyât*, 1/66, 2/514, 3/278, 4/166, 170, 5/222, 290, 7/62; Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen İbn Asâkir ed-Dımaşkî, *Târîhu medîneti Dımaşk*, thk. Muhibbüddin Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amrevî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415-1421/1995-2001), 5/368, 51/198, 53/356; Sübki, *Tabakât*, 2/94, 284, 3/103, 169, 5/230; İsnevî, 1/ 22, 32, 34, 35, 38, 46, 95, 96, 111, 112, 113, 170; Abbâs, "Mukaddime", 25.

⁶¹ Ebü'l-Fazl Kâdî İyâz b. Mûsâ el-Yahsûbî, *Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*, thk. Muhammed b. Tâvî et-Tancî, Abdülkadir Sahravi, Muhammed b. Şerif, Saîd Ahmed E'rab, (Rabat: Vizâretü'l-Evkâf ve Ş-uûni'l-İslâmiyye, 1983/1403), 1/15-16. Krş. Şîrâzî, *Tabakât*, 25, 163.

⁶² Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, 1/18-19, 4/38. Krş. Şîrâzî, *Tabakât*, 151.

⁶³ Sadıq Sajjadi, "Hemedânî, Muhammed b. Abdülmelik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/189.

⁶⁴ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1099.

Tâceddin es-Sübkî ve Sehâvî'nin *Tabakâtü'l-fukahâ*⁶⁵ adıyla kaydettikleri Hemedânî'nin zeyli başta İbn Hallikân olmak üzere diğer tabakât müelliflerinin kaynakları arasında yer almaktadır.⁶⁶

5. Ebû Muhammed el-Cürcânî (489/1096) - *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*

Şâfiî ulemâsının tabakâtına dair yapılan çalışmalardan biri de hadis ve fıkıh âlimlerinden Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf el-Cürcânî'nin *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*'sidir.⁶⁷ Hazar denizinin güneydoğusunda bulunan Cürcân şehrinde 409/1018 yılında doğan Cürcânî, başta Ömer b. Mesrûr, Hamza b. Yûsuf es-Sehmî, Ahmed b. Muhammed el-Handekî ve Abdulğâfir b. Muhammed el-Fârisî olmak üzere pek çok muhaddisten hadis dinledi. İmam Şâfiî'nin fazileti ve ilimdeki meziyetine dair *fezâil*⁶⁸ ve *menâkıb*⁶⁹ türünde biyografi çalışmasının yanı sıra *Menâkıbu Ahmed b. Hanbel*'i de bulunmaktadır.⁷⁰

Şâfiî tabakât müellifleri içinde Cürcânî'ye en fazla yer verenlerden biri Tâceddin es-Sübkî'dir. Cürcânî'nin tabakâtını görmediğini belirten Sübkî *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*'sında Cürcânî menşeli alıntılardaki kaynağının *el-Ensâb*'ın müellifi Abdülkerim es-Sem'ânî (öl. 562/1166) veya İbnü's-Salâh olduğunu kaydeder.⁷¹ İbn Kesîr ise çok kısa tuttuğu Cürcânî biyografisinde eserden bahsetmezken "Muhammed b. İsmail el-İrâkî" maddesinin yazımında Cürcânî'nin tabakâtını kaynak göstermektedir.⁷² İbnü'l-Mülakkın'ın, adını *Tabakât*⁷³ şeklinde kaydettiği Cürcânî'nin bu çalışması günümüze gelmemiştir.

6. Abdülvehhâb eş-Şîrâzî (500/1107) - *Târîhu'l-fukahâ*

Tam adı Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Muhammed b. Abdülvehhâb el-Fâmî eş-Şîrâzî'dir. 414 yılında Şîrâz'da doğdu. Tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerini tahsil etti. Nizâmülmülk (öl. 485/1092) tarafından 483 yılında Bağdat Nizâmiye Medresesi'ne müderris tayin edildi. Fakat Mu'tezilî olduğu ileri sürülerek bir yıl sonra görevden alındı. Tefsir eseri kaleme almanın yanı sıra hadis imlâ meclisleri de akdeden Şîrâzî tashîf hatasına düştüğü gerekçesiyle muhaddisler tarafından tenkit edilmiştir. Kaynaklarda "el-Fâmî" nisbesiyle de anılan⁷⁴ Şîrâzî 500/1107 yılında Şîrâz'da vefat etti.⁷⁵

⁶⁵ Sübkî, *Tabakât*, 6/136; Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî. *el-İ'lân bi't-tevbih li-men zemme ehle't-târîh*, thk. Franz Rosenthal (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1986), 174.

⁶⁶ İbn Hallikân, *Vefeyât*, 3/133, 5/135; Sübkî, *Tabakât*, 4/203, 204, 220, 321; Aybakan, "Şîrâzî, Ebû İshak", 39/186.

⁶⁷ Sübkî, *Tabakât*, 5/94; İsnvî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 1/175; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 1/289; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin* (Beirut: Mektebetü'l-Müsenâ, ts.), 6/164.

⁶⁸ Sübkî, *Tabakât*, 5/94; İsnvî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 1/175; İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyyîn*, 1/505.

⁶⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 19/159.

⁷⁰ Hayatı ve eserleri için bk. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 19/159-160; Sübkî, *Tabakât*, 5/94-95; İsnvî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 1/175; Ebû Hafis Siracüddîn Ömer b. Ali İbnü'l-Mülakkın, *el-İkdü'l-müzheb fi tabakâti hameleti'l-Mezheb*, nşr. Eymen Nasr el-Ezherî - Seyyid Mühennâ (Beirut Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1997), 110; İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyyîn*, 1/505; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 1/289.

⁷¹ Sübkî, *Tabakât*, 1/216.

⁷² İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyyîn*, 1/434.

⁷³ İbnü'l-Mülakkın, *el-İkdü'l-müzheb*, 110.

⁷⁴ Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, (Beirut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 4/185.

⁷⁵ Sübkî, *Tabakât*, 7/205-206; İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyyîn*, 1/509-510; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 1/292-293.

Yaşadığı dönemde Şâfiî fıkhnın önde gelen isimlerinden kabul edilen Abdülvehhâb eş-Şîrâzî'nin Şâfiî fukahâsına dair telif ettiği belirtilen eseri *Târîhu'l-fukahâ* adını taşımaktadır.⁷⁶ Sübkî'nin Şâfiî tabakât eserleri arasında kaydettiği ancak görmediğini ifade ettiği⁷⁷ bu eserin günümüze ulaşan herhangi bir nüshasını tespit edemedik. Bundan dolayı eserin içeriği ve yöntemi hakkında bilgi verme imkânına sahip değiliz.

7. Ebü'l-Hasen el-Beyhakî (565/1169) - *Vesâilü'l-elma'î*

Şâfiî fukahâsına dair biyografi çalışmalarından biri de Ebü'l-Hasen Ali b. Zeyd b. Muhammed el-Beyhakî'nin *Vesâilü'l-elma'î fi fezâili ashâbi'l-İmâm eş-Şâfi'î* adlı eseridir.⁷⁸ Nesebi sahâbeden Huzeyme b. Sâbit'e ulaşan Ebü'l-Hasen el-Beyhakî "Fundukiler" diye tanınan eski bir kadı ailesinden geldiği için İbn Funduk adıyla meşhur olmuştur. Beyhak, Nîşâbur, Merv, Rey ve Serahs gibi dönemin ilim merkezlerinde yaklaşık otuz yıl süren öğrencilik hayatında dinî ve felsefî ilimlerin yanı sıra edebiyat, tarih ve biyografi alanında yoğunlaşmıştır. 1132'de Beyhak kadılığına tayin edilmişse de ilme daha fazla zaman ayırmak için kendi isteğiyle bu görevden ayrılmıştır. *Târîhu Beyhak*, *Cevâmiu'l-ahkâm* ve *Tetimmetü Sivânî'l-hikme* başta olmak üzere farklı alanlarda pek çok eser kaleme almıştır.⁷⁹ Ebü'l-Hasen el-Beyhakî, halkı Şîi olan bir coğrafyada yetişmesine rağmen Sünnî itikada sahip olmasıyla bilinmektedir. Ömer Rıza Kehhâle, Beyhakî'nin Şâfiî olduğunu⁸⁰ kaydetmişse de Şâfiî tabakât müelliflerinden İbnü's-Salâh, Hanefî mezhebine mensup olduğunu belirtmektedir.⁸¹

Beyhakî, Hanefî olması açısından diğer tabakât müelliflerden ayrılmaktadır. Tabakâtı özellikle Şâfiî fukahâsına dair Hanefî bir müellif tarafından kaleme alınmış biyografi eseri olması yönüyle dikkat çekicidir. Şâfiî fukahâsına yönelik biyografi eserleri arasında, Beyhakî'nin *Vesâilü'l-elma'î*'sinden nakilde bulunan tek kaynak, tespit edebildiğimiz kadarıyla İbnü's-Salâh'ın *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*'sidir.⁸² Sübkî ise Şâfiî tabakât kaynakları arasında kaydettiği Beyhakî'nin *Vesâilü'l-elma'î*'sini görmediğini belirtir.⁸³ Eser bilindiği kadarıyla günümüze ulaşmamıştır.

8. Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî (563/1168) - *Musanef fi tabakâti's-Şâfi'iyye*

Sübkî, Şâfiî âlimlerinden Ebü'n-Necîb Abdülkâhir b. Abdillâh es-Sühreverdî'nin bu konuda bir eserinin bulunduğunu, fakat bunu görmediğini belirtmektedir.⁸⁴ 490 (1097) yılı civarında Sühreverdî'de doğmuş olup Hz. Ebü Bekir'in soyundan gelmektedir. İsfahan'da bir müddet hadis okuduktan sonra 507 yılında Bağdat'ta giderek Şâfiî fıkhi ve hadis tahsil etti. Genel biyografi kaynaklarında Sühreverdî'nin Bağdat Nizâmiye medresesinde iyi bir fıkıh eğitimi aldığı, aynı medresede hocalık yaptığı ve dönemin önde gelen tasavvuf ehlinde olduğu

⁷⁶ Sübkî, *Tabakât*, 7/206; İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyyîn*, 1/510; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 1/293; Zirikî, *el-A'lâm*, 4/185.

⁷⁷ Sübkî, *Tabakât*, 1/217.

⁷⁸ İbnü's-Salâh, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*, 2/557; Sübkî, *Tabakât*, 1/217, 345; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1101, 2007; Yûsuf el-Hâdî, "Mukaddime", *Târîhu Beyhak*. mlf. Ali b. Zeyd el-Beyhakî, (Dımaşk: Dâru İkra, 1425/2004), 73.

⁷⁹ Hayatı ve eserleri için bk. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 20/585-587; Safedî, *el-Vâfi*, 21/84-86; Abdülkerim Özyayın, "Beyhakî, Ali b. Zeyd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 6/62-63.

⁸⁰ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 7/96. Beyhakî'nin mezhebi etrafındaki tartışmalar için bk. Hâdî, "Mukaddime", 44 vd.

⁸¹ İbnü's-Salâh, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*, 1/150.

⁸² İbnü's-Salâh, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*, 2/557.

⁸³ Sübkî, *Tabakât*, 1/217.

⁸⁴ Sübkî, *Tabakât*, 1/217; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1099.

kaydedilmekle beraber tabakâtından bahsedilmemektedir.⁸⁵ Sübkî *Tabakât*'ının yalnız girişinde Sühreverdî'nin Şâfiî tabakâtına dair bir eserin bulunduğunu adını anmadan belirtmekle beraber Sühreverdî'nin biyografisinde buna hiç değinmemiştir.⁸⁶ Şâfiî tabakâtlarının isim listesini çoğunlukla Sübkî'den iktibas eden Kâtib Çelebi de sadece Sübkî'nin verdiği bu bilgiyi aktarmayla yetinmiştir.⁸⁷ Diğer Şâfiî tabakât kaynaklarının da kaydetmediği⁸⁸ bu eseri Kehhâle, Sühreverdî'nin çalışmaları arasında "Musannef fî tabakâti's-Şâfi'iyye" şeklinde anmaktadır.⁸⁹

9. İbnü's-Salâh (643/1245) -*Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*

Şâfiî tabakât yazıcılığının VII/XIII. yüzyılda görülen ilk ürünü mezhebin önde gelen fakihlerinden İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*'sidir. Tam adı Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn olan İbnü's-Salâh, 577 (1181) yılında Erbil yakınında Şehrezûr'da doğdu. Bölgenin önemli bir âlimi olan babasından Şâfiî fikhını öğrendikten sonra Musul, Bağdat, Hemedan, Nişâbur, Horasan, Merv, Kazvin ve Dımaşk'a ilmî seyahatlerde bulundu. Kudüs ve Dımaşk'ta farklı medreselerde müderrislik yaptı. Yetiştirdiği âlimler arasında İbn Hallikân, Ebû Şâme el-Makdisî ve İbnü'l-Hâcib gibi tarihçi ve fakihler bulunmaktadır. Yazıldığı dönemde hadis usulünün yeniden ihyası olarak kabul edilen *Mukaddimetü İbni's-Salâh*'ın yanı sıra *Şerhu müşkili'l-Vasît* ve *Edebü'l-müftî ve'l-müstefî* öne çıkan eserleri arasında yer almaktadır.⁹⁰

İbnü's-Salâh'ın *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*'si müellifinin vefatı üzerine tamamlanamamış ve müsvedde halinde kalmıştır. Nevevî de, buna sınırlı sayıda bazı biyografiler ekleyerek eseri yeniden düzenleyip ihtisar etmeye başlamışsa da onun da vefatı üzerine çalışma eksik kalmıştır. Her iki müellifin müsvedde halinde kalan bu çalışması, daha sonra Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî (öl. 742/1341) tarafından temize çekilmiştir.⁹¹ Takıyyüddîn es-Sübkî'nin de eser üzerine *Müntehabü Tabakâti'l-fukahâ' li'bnî's-Salâh* adlı bir çalışması bulunmaktadır.⁹²

İbnü's-Salâh'ın tabakâtı 277 Şâfiî biyografisini içermektedir. Hz. Peygamber'e hürmeten *Muhammed* isminin başa alındığı eser, okuyucu açısından kullanımı daha pratik olacağı göz önünde bulundurularak alfabetik hazırlanmış ve eserin mukaddimesinde bu sistem örneklerle anlatılmıştır.⁹³

⁸⁵ Bk. İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, 2/157-158; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 3/204-205; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 20/475-478.

⁸⁶ Sübkî, *Tabakât*, 7/173-175.

⁸⁷ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1099.

⁸⁸ İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 1/343; İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyyîn*, 1/662-663; İbnü'l-Mülakkin, *el-'İkdü'l-müzheb*, 134; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 2/10-11.

⁸⁹ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 5/311.

⁹⁰ Hayatı için bk. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 23/140-144; Sübkî, *Tabakât*, 8/326-336; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 2/142-146; İbn Hidâyetullâh, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 220-221; M. Yaşar Kandemir, "İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/198-200.

⁹¹ Sübkî, *Tabakât*, 1/217.

⁹² Bk. Şihâbüddîn Ahmed b. Yahyâ İbn Fadlullâh el-Ömerî, *Mesâlikü'l-emsâr fi memâliki'l-emsâr*, nşr. Kâmil Selmân el-Cübûrî - Mehdî en-Necm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010), 5/369; Şemsüddîn Ebû Abdillâh İbn Sa'd el-Makdisî, *Mu'cemü's-şüyûh li-Tâcididdin es-Sübkî*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf vd. (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2004), 279; Kandemir, "İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî", 21/200.

⁹³ Ebû Amr Takıyyüddîn Osman b. Salâhuddîn eş-Şehrezûrî, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*, nşr. Muhyiddin Ali Necîb, 2 Cilt. (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye. 1413/1992), 1/78-79.

Şâfiî tabakât eserleri arasında kabul gören ve kaynak olarak kullanılan⁹⁴ İbnü's-Salâh'ın tabakâtı için Nevevî, benzeri bir kitabın telif edilmediğini ifade ederek beğenisini dile getirmiştir. Fukahâ biyografileri için mutlaka başvurulması gereken bu eserin özellikle Şâfiîler için zorunlu bir kaynak mesabesinde olduğunu belirtmiştir.⁹⁵

İbnü's-Salâh'ın tabakâtı, önceki Şâfiî tabakâtlarına nazaran daha kapsamlı olmakla beraber içerik açısından eksiktir.⁹⁶ Sübkî'nin de belirttiği gibi mezhebin meşhur fakihlerinden Müzenî, Cîzî, Rebî el-Murâdî, Harmele, İbn Süreyc, İstahrî, Ebû Ali es-Sincî, Kâdî el-Hüseyn, İmâmü'l-Harameyn ve İbnü's-Sabbâğ başta olmak üzere birçok biyografiye eserde yer verilmemiştir.⁹⁷ İsnvî ise tabakâtının mukaddimesinde bu isimlerin geniş bir listesini paylaşmaktadır.⁹⁸ Nevevî ile Mizzî'nin ikmal çalışmalarına rağmen eserin tamamlanamamış olduğuna işaret eden Kâtib Çelebi, her üç müellifin de Müzenî, İbn Süreyc, İmâmü'l-Harameyn ve İbn Sabbâğ gibi mezhebin önde gelen pek çok ismine yer vermediklerine dikkat çekerek buna dair hayretini belirtir.⁹⁹ Bu noktaya açıklık getirmek isteyen İbn Kâdî Şühbe ise bunun nedenini meşhur isimlerin biyografilerini kaleme almanın kolay olmasına bağlamaktadır. Hem İbnü's-Salâh'ın hem de Nevevî'nin, tabakâtlarının telifinde nisbeten daha az bilinen isimlerin biyografilerini yazmayı tercih ettiklerini, meşhur isimleri ise bundan sonra yazıp böylece eseri tamamlamayı tasarladıklarını, ömürleri yetmediği için ikincisini gerçekleştiremediklerini kaydeder.¹⁰⁰

İbnü's-Salâh'ın yazdıktan sonra temize çekmeye fırsat bulamadığı eser Nevevî ve Mizzî'nin bu ihtisar ve ikmal çalışmalarıyla beraber neşredilmiştir. Her üç müellifin ortak ürünü olan bu tabakât Muhyiddin Ali Necîb tarafından tahkik edilip geniş bir zeyille beraber yayımlanmıştır (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1413/1992). Daha sonra Âdil Abdülmevcûd ve Ali Muavvaz'ın *Muhtasarı Tabakâtü'l-fukahâ*¹⁰¹ ve Ali Ömer'in de *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*¹⁰² adıyla Nevevî'ye nisbet ederek yaptıkları neşirler de aynı eserlerdir.

10. İbn Bâtîş (655/1257) - *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*

İbn Salâh'ın tabakâtından sonra VII/XIII. yüzyılda yazılmış bir diğer biyografi eseri Ebü'l-Mecd İmâdüddîn İsmail b. Hibetullâh b. Saîd b. Hibetullâh b. Muhammed İbn Bâtîş el-Mevsilî'nin *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye* sidir. İbn Bâtîş, Zengîler'in (1127-1233) önemli ilim ve kültür şehirlerinden Musul'da 575/1179'da doğdu. Kaynaklarda ailesi hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Musul'un tanınmış Şâfiî fakihlerinden olan babası Hibetullâh b. Saîd'in yanında başladığı eğitimini Bağdat'ta Nizâmiye Medresesi'nde sürdürdü, burada fıkıh, hilâf ve cedel ilimlerine ağırlık verdi. Tahsilini ilerletmek için Halep ve Dımaşk'a gitti. Yahyâ b. Rebî el-Adevî (öl. 606/1209), Ebü'l-Yümn el-Kindî (öl. 613/1217), Hibetullâh b. Hıdır İbn Tâvûs el-Bağdâdî (öl. 618/1221), Bahâüddîn İbn Şeddâd (öl. 632/1234) ve Muhammed b. Saîd ed-Dübeysî

⁹⁴ İsnvî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 1/36, 49, 52, 96, 110, 129, 163, 167; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 1/84, 106, 165, 186, 221, 242.

⁹⁵ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1/64.

⁹⁶ İsnvî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 1/14.

⁹⁷ Sübkî, *Tabakât*, 1/217.

⁹⁸ Bk. İsnvî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 1/14-15.

⁹⁹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1099.

¹⁰⁰ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 2/146.

¹⁰¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Muhtasarı Tabakâtü'l-fukahâ*, nşr. Âdil Abdülmevcûd – Ali Muavvaz (Beyrut: Müessesetü'l-Kutubi's-Sikâfiyye, 1416/1995).

¹⁰² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*, nşr. Ali Ömer (Kahire: Mektebetü's-Sikâfeti'd-Dîniyye, 1430/2009).

(öl. 637/1239) gibi dönemin meşhur âlimlerinden ders aldı. Musul'da el-Bedriyye medresesinde muîd oldu, daha sonra Halep'te Nüveyriyye medreselerinde hocalık yaptı. 655/1257'de Halep'te vefat etti. Fıkıh, hadis, tarih, lugat ve ricâl ilimlerindeki geniş bilgisiyle tanınan İbn Bâtîş başta *et-Temyîz ve'l-fasl, Nihâyetü'l-vesâil ilâ ma'rifeti'l-evâil, Şerhu't-Tenbih li's-Şîrâzî* ve *el-Muğnî fi şerhi garîbi'l-Mühezzeb ve lugâtihi ve esmâ'i ricâlih (el-Muğnî fi'l-inbâ' 'an garîbi'l-Mühezzeb ve'l-esmâ')* olmak üzere pek çok eser telif etmiştir.¹⁰³ Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb*'i üzerine İbn Bâtîş'in kaleme aldığı *el-Muğnî* bir tür biyografi ve fıkıh sözlüğü çalışması mahiyetindedir.¹⁰⁴ Ancak Nevevî, bazı hatalı bilgiler barındırdığına işaret ederek tenkit etmektedir.¹⁰⁵

İbn Bâtîş, Şâfiî tabakât telif geleneğinin önemli isimlerinden biridir. Bu sahada kaleme aldığı eseri *Tabakâtü ashabi's-Şâfiî*,¹⁰⁶ *Tabakâtü'l-fukahâ*¹⁰⁷ ve *Tabakâtü's-Şâfiyye*¹⁰⁸ adıyla kaynaklarda yer alsada da *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye* adı daha çok yaygınlık kazanmıştır.¹⁰⁹ Kâtib Çelebi, eserin h. 644 yılında tamamlandığını, fakat görmediğini belirtir.¹¹⁰ İbn Bâtîş tabakât yazıcılığında ismine referansta bulunulan müellifler arasında yer almaktadır. Çağdaşı olan Nevevî yalnızca "Ebû Yahyâ el-Belhî"nin biyografisinde kendisine atıfta bulunurken¹¹¹ Şâfiî tabakât geleneğinin olgunluk evresi biyografilerinden İsnevî, İbn Mülakkın ve İbn Kâdî Şühbe, İbn Bâtîş'ten bolca nakilde bulunmaktadır.¹¹²

Tâceddin es-Sübkî, İbn Bâtîş'e ait eserin pek çok bilgi ihtiva etse de hem kapsam hem amaç açısından yeterli olmadığı değerlendirilmesinde bulunur.¹¹³ Ayrıca, İbn Bâtîş'i kaynak kullanımı hususunda da tenkit etmektedir. Zâkir b. Ebî Bekr es-Sincî¹¹⁴ ve Abdülmelik b. Muhammed el-Bistâmî¹¹⁵ biyografilerinde de belirttiği üzere İbn Bâtîş'in tabakâtındaki bilgilerin genel olarak Abdülkerim es-Sem'ânî'nin *et-Tahbîr fi'l-Mu'cemi'l-kebîr*'inden derlendiğine dikkat çeker. Bununla beraber Sübkî, İbn Bâtîş'in eserinden oldukça istifade etmiş,¹¹⁶ hatta Ahmed b. Abdillâh et-Tarâifî,¹¹⁷ Bedr b. Ahmed el-Esterâbâdî¹¹⁸ ve Muhammed b. Es'ad en-Nevkânî¹¹⁹ gibi bazı biyografileri İbn Bâtîş'in nakilleriyle oluşturmuştur.¹²⁰ Eser günümüze ulaşmamıştır.

¹⁰³ İbn Bâtîş'in hayatı ve eserleri için bk. Kemâleddin Mübârek b. Ahmed el-Mevsilî İbnü's-Şa'âr, *Kalâidü'l-cümân fi ferâidi şü'arâi haze'z-zamân* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 1/433-435; Kemâleddin Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb fi târihi'l-Haleb*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 4/1837-1839; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 23/319; Safedî, *el-Vâfi*, 9/140; Sübkî, *Tabakât*, 7/131-132; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 1/132; Maysoon Thanoon al-'Abaychi, "İbn Bâtîş el-Mevsilî (öl. 655/1257) ve kitâbuhu Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye", *Mecelletü Dirâsâtin Mûsülüyye* 37 (1433/2012), 57-68.

¹⁰⁴ Aybakan, "Şâfiî Mezhebi", *DİA*, 38/245.

¹⁰⁵ Bk. Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 2/251, 339, 363, 382, 440.

¹⁰⁶ İbnü's-Şa'âr, *Kalâidü'l-cümân*, 1/433; İbn Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 4/1838; Safedî, *el-Vâfi*, 1/60, 9/140; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 2/131.

¹⁰⁷ Sübkî, *Tabakât*, 38/131.

¹⁰⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 23/319; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 1/132.

¹⁰⁹ 'Abaychi, "İbn Bâtîş el-Mevsilî", 68.

¹¹⁰ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1099.

¹¹¹ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1/778.

¹¹² Bk. İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 1/21, 94, 150, 2/58; İbn Mülakkın, *el-İkdü'l-müzheb*, 139, 204, 239-240, 264; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 1/72, 96-97, 126, 280.

¹¹³ Sübkî, *Tabakât*, 1/217.

¹¹⁴ Sübkî, *Tabakât*, 7/84.

¹¹⁵ Sübkî, *Tabakât*, 7/190.

¹¹⁶ Sübkî, *Tabakât*, 3/343, 6/67, 7/84.

¹¹⁷ Sübkî, *Tabakât*, 3/17.

¹¹⁸ Sübkî, *Tabakât*, 7/53.

11. Nevevî (676/1277) - *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*

Sübkî öncesi dönem Şâfiî tabakât edebiyatının son örnekleri VII/XIII. yüzyıl âlimlerinden Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî tarafından kaleme alınmıştır. 631 (1234) yılında Suriye'nin güneyinde Nevâ köyünde doğdu. Dımaşk'ta Revâhiyye Medresesi'nde tahsiline devam etti. Aralarında Ziyâ b. Temmâm, İshak b. Ahmed el-Mağribî, Abdurrahman b. Nûh el-Makdisî, Ömer b. Büндâr et-Tiflîsî ve İbn Mâlik et-Tâî'nin bulunduğu pek çok âlimin yanında hadis, fıkıh, fıkıh usulü ve gramer okudu. Çeşitli medreselerde hocalık yaptı. Ebû Şâme el-Makdisî'nin vefatından sonra Eşrefiyye Dârülhadisi şeyhliğine getirildi ve vefat edinceye kadar bu görevini sürdürdü.¹²¹ Nevevî, başta fıkıh ve hadis olmak üzere farklı alanlarda eserleri bulunan çok yönlü bir âlimdir. Hadis hâfızı olup mezhebin temsil gücü en yüksek fakihlerinden kabul edilmektedir. Râfiî'nin gerçekleştirmeye çalıştığı mezhep içi tenkih faaliyetini devam ettirmiştir. Fıkıha dair *Ravzatü't-tâlibîn*, *el-Mecmû şerhu'l-Mühezzeb* ve *Minhâcü't-tâlibîn* adlı eserleri Şâfiî mezhebinin muteahhîrîn dönemi âlimleri arasında büyük rağbet görmüştür.

Nevevî, tabakât yazıcılığında da öne çıkan Şâfiî fakihlerdendir. Tabakât alanında *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât*'ın yanı sıra İbnü's-Salâh'ın *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*'si üzerine yaptığı ihtisar ve ikmal çalışması bulunmaktadır.

İbnü's-Salâh'ın yazmaya başlayıp da temize çekmeye fırsat bulamadığı *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*'sine Nevevî, bazı biyografiler ekleyerek kitabı yeniden düzenleyip ihtisar etmeye başlamış, fakat vefatı üzerine çalışma yarım kalmıştı. Her iki müellifin müsvedde halinde kalan bu çalışması, daha sonra Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî tarafından temize çekilmiştir.¹²² Kaynaklarda “Tabakât”,¹²³ “Tabakâtü'l-fukahâ”¹²⁴ ve “Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye”¹²⁵ adlarıyla yer alan eser, Nevevî ve Mizzî'nin bu ihtisar ve ikmal çalışmalarıyla beraber hâlâ eksiktir.

Şâfiî mezhebinin tabakât müelliflerinden Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr (öl. 774/1373), bu tabakâtın Nevevî'ye ait tamamlanmış çalışmalardan biri olduğunu belirtmekteyse de¹²⁶ esasen İbnü's-Salâh, Nevevî ve Mizzî'nin ortak ürünü olarak kabul edilmelidir. Eser her üç isme atfen Muhyiddin Ali Necîb tarafından tahkik edilip geniş bir zeyille beraber neşredilmiştir (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1413/1992). Âdil Abdülmevcûd ve Ali Muavvaz ise eseri *Muhtasarü Tabakâti'l-fukahâ* (Beyrut: Müessesetü'l-Kutubi's-Sikâfiyye, 1416/1995), Ali Ömer de *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye* (Kahire: Mektebetü's-Sikâfeti'd-Dîniyye, 1430/2009) adıyla sadece Nevevî'ye nisbet ederek yayımlamışlardır. Yapılan her üç neşir de, biyografi sayısı ve muhteva bakımından tamamen aynı esere aittir.

¹¹⁹ Sübkî, *Tabakât*, 6/94.

¹²⁰ Sübkî'nin tabakâtındaki biyografilerin oluşumunda İbn Bâtîş'in tesiri için bk. 'Abaychi, “İbn Bâtîş el-Mevsilî”, 68-74.

¹²¹ Sübkî, *Tabakât*, 8/395-400; İsnêvî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 2/266-267; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 2/194-200; İbn Hidâyetullâh, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 225-227.

¹²² Sübkî, *Tabakât*, 1/217.

¹²³ Celâleddin es-Süyûtî, *Husnü'l-muhâdara*, thk. M. Ebü'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1387/1967), 1/407.

¹²⁴ Ebü'l-Fidâ İsmail b. Şihâbüddîn İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Cize: Dâru'l-Hicr li't-Tiba'a ve'n-Neşr, 1424/2003), 17/540.

¹²⁵ Safedî, *el-Vâfi*, 1/60.

¹²⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 17/540.

12. Nevevî – *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât*

Nevevî'nin *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât*'ı¹²⁷ "tabakât" adını taşımamakla beraber "esmâ" kısmı biyografik bilgi sunduğu için tabakât niteliğindedir.¹²⁸ Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin *et-Tenbih*'i ile şerh ettiği *el-Mühezzeb*'i, kendisinin ihtisar ettiği *Ravzatü't-tâlibîn*'i, Müzenî'nin *el-Muhtasar*'ı, Gazzâlî'nin *el-Vasît* ve *el-Vecîz*'i gibi eserlerde geçen isim, nâdir kullanılan kelimeler ve fikhî terimleri açıklamak üzere kaleme alınmıştır.¹²⁹

Ravzatü't-tâlibîn ile beraber Şîrâzî, Müzenî ve Gazzâlî'nin anılan eserleri, mezhebi temsilde öne çıkmış temel fıkıh kaynaklarıdır. Bu nedenle Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât*'ını, eserlerin ilim çevresindeki yaygınlıklarını da dikkate alarak *isim* ve *lugat* temelli gerçekleştirmiştir.¹³⁰ Mezhebin diğer tabakât metinlerinde görülmeyen bu nitelik, eseri alışılmış tabakât tanımlarının dışında bırakmaktadır. Ancak eser, Şâfiî fakihlerine azımsanmayacak derecede yer vermesi sebebiyle Şâfiî tabakât çalışmaları arasında kabul edilmektedir. Bununla beraber eserin, *lugât* bölümünü de içeriyor olması, *tabakât tanımlamasına kısmen sahip eser* niteliğini ön plana çıkarmaktadır.

Nevevî'nin, vefatından önce temize çekmeye fırsat bulamadığı *Tehzîbü'l-esmâ*'ı, diğer terâcim ve tabakât kitaplarına göre sistematığı farklıdır. *Muhammed* adı başa alınarak alfabetik hazırlanan kitabın "esmâ/ isimler"e dair kısmının ilk bölümü "ricâl/ erkekler"e, ikinci bölümü ise "nisâ/ kadınlar"a ayrılmıştır. *Ricâl* bölümünde ilk olarak "isimler"; ikincisi *Ebü'l-Kâsım*, *Ebu Bekir* gibi "künyeler"; üçüncüsü *Büveyfî*, *A'meş*, *Kureyş* gibi "neseplere, lakap ve kabile" isimleri; dördüncüsü *İbn Ebî Leylâ*, *İbnü Cüreyc*, *İbnü Ümmi Mektûm*, *Ammu Abbâd b. Temîm* şeklinde "İbn, Uht, Ümm, Amm" gibi izafelere sahip isimler; beşincisi "Fülân an Ebîh an Ceddih"; altıncısı "Zevcû Fülâne, Zevcetü Fülân"; yedincisi "Racul, Şeyh, Badu'l-Ulemâ" gibi mübhem isimler; sekizincisi "isim ve neseplerinde yanlışlık bulunan şahıslar" tasnif edilmiştir. *Nisâ* bölümünde de beşinci başlık hariç tutularak, aynı sıralama ve yöntem takip edilmiştir.¹³¹ Nevevî isimler kısmının yazımında genel tabakât, ensâb, siyer, megâzî ve tarih eserlerini; fukahâ biyografi kaynaklarından ise Abbâdî, Ebû İshâk eş-Şîrâzî ve İbnü's-Salâh'ın tabakâtlarını kullanmıştır.¹³²

Nevevî'nin eseri vahyin ilk nüzulünden başlayıp mezhep müctehidlerine kadar uzanan süreçte fıkıh geleneğinin tesisinde ve yayılmasında iz bırakmış isimleri tanıtan bir kılavuz niteliğine sahiptir. Okuyucusunu menâkıb, garâib ve fevâidin ötesinde tarihî şahsiyetleri tanımaya ve anlamaya yöneltmektedir. Eserinin mukaddimesinde amacını ve metodunu belirtip kaynakları hakkında ayrıntılı bilgiler verdikten sonra hem "isimler" konusuna hazırlık hem de okuyucu için genel kültür kabilinden ilm-i ricâli bilmenin yararlarını açıklar.¹³³ Ayrıca isim, künye ve lakabın ne olduğu, iltibasa mahal vermemek için farklılıklarının neler olduğuyula ilgili teknik bilgiler verir. Ardından sahâbe ve tabiîn kavramlarını, onların ve tâbilerinin faziletini ve mertebelerini beyan eder.¹³⁴ Bir fakihin ve fıkıh talibinin müntesibi olduğu

¹²⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât*, nşr. Ali Muhammed Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd, 2 Cilt, (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1426/2005).

¹²⁸ Aybakan, "Şâfiî Mezhebi", 38/245.

¹²⁹ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1/60; M. Yaşar Kandemir, "Nevevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 38/48.

¹³⁰ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1/60.

¹³¹ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1/61.

¹³² Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1/63-64.

¹³³ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1/68-69.

¹³⁴ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1/69-71

mezhebin ilim silsilesini bilmesinin zorunlu olduğuna dikkat çeker. Bu çerçevede Şâfiî mezhebinin oluşum ve aktarımında esas teşkil eden isimleri kendi icâzetindeki hoca silsilesi örneği üzerinden açıklar. Ardından İslâm'da takvimin başlangıcı olarak Hicret'in esas alındığını belirtip Medine döneminde teşri, savaş ve diğer konuların ekseninde gelişen olayları yıllara göre kaydeder.

Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât*'ın isimler kısmına Hz. Peygamber'e hürmeten "Muhammed" ismiyle başlayarak ilk olarak Resûl-i Ekrem'in hayatını anlatmıştır. Ardından sırayla Muhammed b. İdris eş-Şâfiî ve Muhammed b. İsmail Buhârî'nin biyografilerine yer vermiştir. Muhammed ismini içeren ilk bölüm bu üç biyografiden itibaren kendi içinde alfabetik sıralanmış, sonraki bölümler de harf sırasına riayet edilerek düzenlenmiştir. Nevevî'nin bu metodu tercih etmesinin yani Muhammed ismiyle başlayıp ilk üç biyografiye alfabetik sıralamada öncelik tanımış olmasının anlaşılır sebepleri bulunmaktadır. Burada en başta Hz. Peygamber'in dindeki konumuna özen gösterilmiştir. Ardından İmam Şâfiî'nin de mezhebin imamı olması ve mezhebe mensubiyet gibi anlaşılır bir sâikle hareket edilmiştir. Hadis ilminin tartışmasız en büyük imamı kabul edilen İmam Buhârî'nin ise diğer isimlere takdim edilmiş olması ayrıca Nevevî'nin Buhârî'ye bakışını anlatan bir gösterge olarak değerlendirilmelidir.

En başta, çocuğa isim koymada sünnetin getirdiği ölçüleri beyan etmesi, sahâbe ve tabiîn konusunda ehl-i sünnetin perspektifini sunması¹³⁵ ve ilgili fıkıh kitaplarında bahsi geçen melek, cin ve şeytan dâhil bütün isimler hakkında didaktik bir yöntemle bilgi vermesi; ehl-i sünnetin bakışını sunmaya ve bu çerçevede belli bir bilinci tesis etmeye yönelik çabalar olarak okunmalıdır. Nitekim diğer mezhep imamları ve müctehidleriyle ilgili özenli bir dilin kullanılmış olması da bunu desteklemektedir.

Şâfiî fukahâsının biyografilerinde Nevevî'nin derlediği bilgiler, ismi geçen şahsiyetlerin mezhepteki konumunun aydınlatılmasında önemli bir yere sahiptir. Harmele'nin biyografisinde mütekaddim Şâfiî ulemasının Şâfiî'den rivâyette Müzenî ve Rebî el-Murâdî'nin rivayetlerine Harmele ile Rebî el-Cîzî'ninkinden daha fazla itibar ettiklerine dair Hattâbi'den nakledilen bilgi bu kabildendir.¹³⁶ Ayrıca Rebî b. Süleyman el-Murâdî'nin biyografisinde mezhep kitaplarında "Rebî" şeklinde tek başına anılan zâtın Rebî el-Murâdî olduğu, diğer Rebî'in mutlaka "Cizî" nisbesiyle beraber anıldığı hatırlatmasında bulunurken¹³⁷ kitabının telifinde gözettiği amaca uygun bir şekilde, okuyucuyu fıkıh kaynaklarındaki terminolojiye hazırlamaktadır. Nevevî Şâfiî fakihlerinin ictihâd derecelerine işaret etmeye özen gösterir. Çoğu biyografilerde olduğu gibi Ebû Ali es-Sincî ve Ebû Ali et-Taberî'nin "ashâb-ı vücûh"tan olduğuna¹³⁸ işaret ederken aslında fikhî konulardaki ihtilaflarda tercihte bulunurken bu tasnife riayet etmenin gerekliliğini ihsas etmektedir.

Tehzîbü'l-esmâ'nın isimlere dair I. cildi Wüstenfeld tarafından (Göttingen 1826, 1832, 1842-1848), daha sonra tamamı iki cilt halinde (Kahire 1927) neşredilmiştir. Eser ayrıca Ali Muhammed Muavvaz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd tarafından tahkik edilip yayımlanmıştır (Beyrut: Müessesetü'l-Kutubi's-Sikâfiyye, 1416/1995).

¹³⁵ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1/73-77.

¹³⁶ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1/238.

¹³⁷ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1/275.

¹³⁸ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 1/763.

Sonuç

Mezhep imamlarından tevarüs edilen fikhî malzemeyi anlama, yorumlama ve gelecek nesillere aktarma faaliyeti, bir fıkıh anlayışının mezhepleşmesinin temelini oluşturur. Bu faaliyet fakihlerin çabalarıyla gerçekleştiği için mezheplerin oluşum ve gelişiminde emeği bulunan fakihleri tanıma ihtiyacı büyük oranda tabakâtü'l-fukahâ eserleri tarafından giderilmiştir. Mezheplere göre tasnif edilen bu eserler, aynı zamanda hukuk tarihi araştırmalarının da önemli kaynakları arasında yer almaktadır.

Fıkıh birikimini vücuda getiren fakihlerin tanınması, fıkıhın gelişim sürecinin anlaşılmasının temel parametrelerinden biridir. Mezhep tabakât eserlerinin oluşumu ve gelişiminin bir sonucu olarak okunması gereken bu faaliyet, diğer fıkıh mezheplerinde görüldüğü gibi Şâfiî mezhebinde de önemli bir yer teşkil eder. Fakat Şâfiî mezhebi daha erken bir dönemde teşekkülünü tamamlamış olmasına karşın Şâfiî fakihlerini konu edinen tabakât eseri ilk defa hicrî V. (XI.) yüzyılda kaleme alınmıştır. Ebû Hafs el-Mutavvî'ye ait olduğu kaydedilen ilk tabakât yazımından Nevevî'ye kadar uzanan süreçte önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Şâfiî mezhebinin ortak hafızasını oluşturan bu biyografi derlemeleri, Şâfiî tabakât geleneğinin en muhtevalı eserlerinden Tâceddin es-Sübkî'nin *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*'sına ve sonraki dönem tabakât eserlerine kaynaklık ederek mezhebin tabakât literatürünün gelişimine büyük katkı sağlamıştır.

Şâfiî tabakâtının oluşumunda *mezhebe mensup fakihleri tespit* sâiki, şüphesiz temel belirleyici etkenlerden biridir. Ebû İshâk eş-Şîrâzî *Tabakât*'ını icmân gerçekleşmesinde görüşleri dikkate alınacak fakihleri belirleme sâikiyle telif etmişken Nevevî de *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât*'ın "esmâ" kısmında yaptığı üzere, mezhebin temel metin ve şerhlerinde geçen isimleri ve Şâfiî fakihleri tanıtmaya amacıyla eserini kaleme almıştır. Genelde mukaddimede sarıh bir şekilde ifade edilmese de *mezhepler arasındaki rekabet* de tabakât yazımı için bir sâik olmuştur. Hanefî mezhebine mensup âlimlerin siretlerinden övgüyle bahsedildiğini gören Ebû Âsım el-Abbâdî de, Şâfiî mezhebi âlimleri için böyle bir eser yazmaya karar verdiğini eserinin mukaddimesinde ifade etmiştir.

Şâfiî tabakât müelliflerinin kendi dönemlerine kadar yaşamış fakihleri belirlemiş olmaları, mezhebin tarihsel hafızasını kayıt altına almaya imkân sağlamıştır. Ayrıca bu durum, fetvada görüşü muteber olan fakihlerin tespit edilmesi, mezhebe mensup müctehidlerin mertebelerinin belirlenmesi ve tercihlerde dikkate alınacak hiyerarşinin oluşturulması faaliyetini de kolaylaştırmıştır. Bu döneme ait Şâfiî tabakât eserleri, müellifleri tarafından belirtilmemiş olsa da birbirlerinin zeyli niteliğini taşırlar. Bu yönüyle Şâfiî mezhebinin oluşum ve gelişiminin tarihi seyrini anlama ve mezhebin kendi iç hiyerarşisini tanımaya geniş imkân sunmaktadırlar.

Kaynakça

'Abaychi, Maysoon Thanoon. "İbn Bâtîş el-Mevsilî (öl. 655/1257) ve kitâbuhu *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye*". *Mecelletü Dirâsâtin Mûsiliyye* 37 (1433/2012), 57-90.

Abbâdî, Ebû Âsım Muhammed b. Ahmed. *Kitâbu Tabakâti'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye*. nşr. Gösta Vitestam. Leiden: E.J. Brill, 1964.

Abbâs, İhsan. "Mukaddime". *Tabakâtü'l-fukahâ*. mlf. Ebû İshâk eş-Şîrâzî. 5-28. Beyrut: Dâru'r-Râidi'l-Arabî, 1981.

Amed, Hânî. *Dirâsât fi kutubi't-terâcim ve's-siyer*. Amman: el-Müessesetü's-Sahife, 1981.

- Aşikkutlu, Emin. "Tabaka Kavramı ve Muhaddislerin Tabaka Anlayışı". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 32 (2007/1), 5-18.
- Atiyye, Celîl. "Mukaddime". *Dercü'l-gurar ve dürcü'd-dürer*. mlf. Ömer b. Ali b. Muhammed el-Mutavviî. 5-26, Beyrut: Âlemü'l-kutub, 1406/1986.
- Aybakan, Bilal. *İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Aybakan, Bilal. "Şâfiî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/223-233. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aybakan, Bilal. "Şâfiî Mezhebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/233-247. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aybakan, Bilal. "Şîrâzî, Ebû İshak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/184-186. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aybakan, Bilal. "Taberî, Ebü't-Tayyib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/313-314. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Bardakoğlu, Ali. "Abbâdî, Ebû Âsım". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/13-14. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Hâdî, Yûsuf. "Mukaddime". *Târîhu Beyhak*. mlf. Ali b. Zeyd el-Beyhakî. 5-86. Dımaşk: Dâru İkra, 1425/2004.
- Çeker, Huzeyfe. *Hanefî Mezhebinde Biyografi Geleneği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 2018.
- Heyto, Muhammed Hasan. *el-İctihâd ve tabakâtü müctehidi's-Şâfi'iyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1409/1988.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen ed-Dımaşkî. *Târîhu medîneti Dımaşk*. thk. Muhibbüddin Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amrevî. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1415-1421/1995-2001.
- İbn Fadlullâh el-Ömerî, Şihâbüddîn Ahmed b. Yahyâ. *Mesâlikü'l-ebşâr fi memâliki'l-emsâr*. thk. Kâmil Selmân el-Cübûrî - Mehdî en-Necm, 27 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010.
- İbnü'l-Adîm, Kemâleddin Ömer b. Ahmed el-Ukaylî. *Buğyetü't-taleb fi târîhi'l-Haleb*. thk. Süheyl Zekkâr. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, ts.
- İbnü's-Şâ'âr, Kemâleddin Mübârek b. Ahmed el-Mevsilî. *Kalâidü'l-cümân fi ferâidi şü'arâi haze'z-zamân*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâ'z-zamân*. nşr. İhsân Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1398/1978.
- İbn Hidâyetullâh el-Hüseynî, Ebû Bekr. *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*. nşr. Âdil Nüveyhiz. Beyrut: Dâru'l-Âfâkı'l-Cedîde, 3. Basım, 1402/1982.
- İbn Kâdî Şühbe, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed. *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*. nşr. Abdülhalîm Hân. 4 Cilt. Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1398/1978.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Şihâbüddîn. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. Cize: Dâru'l-Hicr li't-Tiba'a ve'n-Neşr, 1424/2003.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Şihâbüddîn. *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyyîn*. nşr. Enver el-Bâz. Mansura: Dâru'l-Vefâ, 1425/2004.

İbn Sa'd el-Makdisî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh. *Mu'cemü's-şüüh li-Tâciddîn es-Sübkî*. nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf vd. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2004.

İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafı Siracüddîn Ömer b. Ali. *el-İkdü'l-müzheb fi tabakâti hameleti'l-Mezheb*. nşr. Eymen Nasr el-Ezherî - Seyyid Mühennâ. Beyrut Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1997.

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyüddîn Osman b. Salâhuddîn eş-Şehrezûrî. *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*. nşr. Muhyiddin Ali Necîb. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1413/1992.

İsnevî, Cemâleddîn Abdurrahîm b. el-Hasen. *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*. nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1407/1987.

Kâdı İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsûbî. *Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*. thk. Muhammed b. Tâvî et-Tancî, Abdülkadir Sahravi, Muhammed b. Şerif, Saîd Ahmed E'rab. 8 Cilt. Rabat: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1983/1403.

Kandemir, M. Yaşar. "Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/58-61. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Kandemir, M. Yaşar. "İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/198-200. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Kandemir, M. Yaşar. "Nevevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/45-49. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-zunûn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Kaya, Murat. "Hadislerin Tesbitinde Sened Tenkidinin Tercih Nedenleri". *Bilimname*. 37 (2019/1), 121-140.

Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifin*. 13 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, ts.

Köse, Saffet. "İslâm Hukukunun Oluşumu ve Tarihsel Dönemleri". *İslâm Hukuku*. ed. Talip Türcan. 45-74. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Küçük, Raşit. "İbn Ebû Hâtim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/432-434. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Makdisi, George. "Tabakât-Biyografi, İslâm'ın Klasik Döneminde Hukuk ve Ortodoksi". *İslâm'ın Klasik Çağında Din Hukuk Eğitimi*. trc. Hasan Tuncay Başoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları, 2007.

Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref. *Muhtasarı Tabakâti'l-fukahâ*. nşr. Âdil Abdülmevcûd – Ali Muavvaz. Beyrut: Müessesetü'l-Kutubi's-Sikâfiyye, 1416/1995.

Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref. *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye*. nşr. Ali Ömer. Kahire: Mektebetü's-Sikâfeti'd-Dîniyye, 1430/2009.

Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref. *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.

Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref. *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugât*. nşr. Ali Muhammed Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1426/2005.

Özaydın, Abdülkerim. "Beyhakî, Ali b. Zeyd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/62-63, İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Safedî, Salahuddin Halîl b. İzzeddin Aybeg. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnaût - Türkî Mustafa. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâs, 1420/2000.

Sajjadi, Sadıq. "Hemedânî, Muhammed b. Abdülmelik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/188-189. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Seâlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed. *Yefîmetü'd-dehr fi mehâsini ehli'l-asr*. thk. Müfid M. Kumeyha. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403/1983.

Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman. *el-İ'lân bi't-tevbih li-men zemme ehle't-târîh*. thk. Franz Rosenthal. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986.

Sem'ânî, Abdülkerim b. Muhammed. *el-Ensâb*. nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî. 12 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1400/1980.

Sübkî, d Abdulvehhâb b. Alî. *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-kübrâ*. thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî - Abdulfettâh Muhammed el-Hulv, 10 Cilt. Kahire: İsa el-Babi el-Halebi, 1964.

Süyûtî, Celâleddin. *Husnü'l-muhâdara*. thk. M. Ebü'l-Fadl İbrahim. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1387/1967.

Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhim b. Alî. *Tabakâtü'l-fukahâ*. nşr. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru'r-Râidi'l-Arabî, 1981.

Yücel, Ahmet. *Hadis Usulü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.

Zirikî, Hayreddin. *el-A'lâm*, 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.